

МУЗИЧНІ ПЛАСТИЧНІ ТА РУХОВІ ФОРМИ ЯК СКЛАДОВА РОБОТИ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЛЯ ТА ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Розвідка присвячена дискурсу впливу ігрових форм роботи на розкриття та розвиток музичних здібностей на підставі напрацювань національної музичної педагогіки. В ній аргументовано європейське та національне підґрунтя сучасної ігрової музичної педагогіки, її опора на глибоке розуміння взаємозв'язку психофізіологічних, естетичних, виховних і предметних цілей. Сформульовано завдання та сфери застосування в педагогічній практиці цільових предметних ігор у виконавських видах діяльності.

Ключові слова: фольклорні ігри, музичні здібності, дошкільня та молодший шкільний вік.

Dyka G. The plastic and motion musical forms as a part of teaching the preschool and school children. This article is devoted to the influence discourse of game forms work on disclosing and development of musical abilities on the national musical pedagogy basis. The European and national ground of modern music-game pedagogy, its reliance on full understanding of the psycho-physiological, aesthetic, educational and substantive aim's relations is argued. It is formulated the tasks and usage areas problems in the aim subject games pedagogy in performing activities.

Key words: folk games, musical ability, pre-school and primary school age.

Дика Г. Музыкальные пластические и двигательные формы как составляющая работы с детьми дошкольного и школьного возраста. Разведка посвящена дискурсу влияния игровых форм работы на раскрытие и развитие музыкальных способностей на основании наработок национальной музыкальной педагогики. В ней аргументировано европейское и национальное основание современной игровой музыкальной педагогики, её опора на глубокое понимание взаимосвязи психофизиологических, эстетических, воспитательных и предметных целей. Сформулированы задачи и сферы применения в педагогической практике целевых предметных игр в исполнительских видах деятельности.

Ключевые слова: фольклорные игры, музыкальные способности, дошкольного и младший школьный возраст.

Постановка проблеми. Значення ігор у розвитку здібностей дитини є плідним і перспективним напрямком наукових педагогічних досліджень. Залучення музичного виховання для розвитку інтелектуального та виховного потенціалу дітей за допомогою пластично-ігрових методів є вагомою складовою професійного арсеналу сучасного педагога-музиканта. Компетентність у галузі музично-пластичної і музично-ритмічної сфери серед виховних методів педагога-музиканта також розширює можливості професійної реалізації випускників педагогічних «вишів» в умовах конкуренції.

Гра здатна розвивати творче начало особистості, уяву та фантазію дитини, музичне начало сприяє єднанню внутрішнього та зовнішнього світів, тому трактується педагогами та психологами не лише як форма комплексного тренінгу, але й психокоректуючий, арттерапевтичний засіб.

Професіоналізму застосуванні цих засобів полягає в опануванні студентами музично-педагогічної спеціалізації методики музично-рухового розвитку дітей різного віку; форм взаємодії та креативності педагога (вихователя) і дитячого колективу в про-

цесі музично-ігрової діяльності; необхідності набуття діагностичних умінь студентів, пов'язаних з фіксацією і аналізом сенсорних, емоційних, психологічних, музично-розумових процесів учнів у процесі музичних занять.

Однак, якщо у системі засобів дидактично орієнтованих ритміки, ритмопластики чи евритміки знаходяться побутовий, народний, класичний танець, художній рух та спеціалізовані цільові дидактичні вправи (танцювальні, імітаційні, загальнорозвиваючі), то гра – вільна від безпосередніх педагогічних установок природна діяльність дитини з її ініціативи, що має за мету не результат а імітаційно-тренувальний процес. Вона задовольняє природну біологічну необхідність, ступінь задоволення якої багато в чому визначає структурний та функціональний розвиток дитячого організму. Гра залучає до активізації всі складові особистості дитини – волю, інтелект, пізнання, почуття, емоції, потреби. Важливою її особливістю є позитивний емоційний тонус, радість, що ведуть до зростання пізнавальної активності, самовиразу та саморозкриття особистості.

Очевидно, гра як чинник, що відіграє важливу роль у процесі розвитку дитини, фігурує й серед педагогічних засобів. Вона слугує засобом міжособистісного контакту, діагностики особистості та групи, дієвого комплексного засобу у поєднанні з трудовою, навчальною, пізнавальною діяльністю. Цю позицію акцентувала О. Суховерська (1922), коментуючи власну збірку: «Учім масово дітей рухатися, бавитися і гратися, а знайдемо ключ, що одмикає замок дитячої душі» [6, 3].

Аналіз досліджень. Дослідники (В. Латиніна, Н. Ветлугіна, Л. Виготський та ін.) окреслюють основні цілі, з якими найчастіше пов'язані ігрові форми: з оздоровчою, виховною, освітньою метою, навчальні, тренувальні, контролюючі та узагальнюючі; пізнавальні, виховні, розвиваючі; репродуктивні, продуктивні, творчі; комунікативні, діагностичні, психотехнічні та для загального розвитку організму [3].

Серед досліджень окресленої проблематики – праці у галузях філософії, етнографії, культурології, біології, педагогіки і психології, гігієни, логопедії, дефектології, фізичного виховання тощо. Один з провідних теоретиків педагогічного застосування ігрового процесу – Л. Виготський констатує найсильніше бажання у дитини – це бажання ігрової діяльності [3]. П. Лесгафт у праці «Сімейне виховання дитини і його значення» (1885 – 1890 рр.) виводить думку про єдність фізичного та розумового виховання, розробляє методику організації гри. В свою чергу, ці ідеї були творчо розвинуті у працях теоретика фізичного виховання С. Русової [5], яка вважала ігри, гімнастичні забави, руханки з піснями й танцями, форми синтезу ігрових та трудових завдань своєрідним універсальним виховним засобом, який сприяє розвитку не тільки фізичних, але й кращих моральних якостей, розумових та творчих здібностей. В сучасності ці ідеї розвивають дослідження В. Бейзера (з позицій застосування засобів традиційних форм фольклорного музикування), С. Садовенко (формування різних видів музичної діяльності та музично-творчих здібностей засобами фольклору), Н. Фолмеєва (естетичне виховання) та ін.

Найближчою за тематикою є розробка цілісної методики підготовки майбутніх учителів початкових класів та вихователів дошкільних закладів, здійснена Ольгою Федій у дисертаційному дослідженні «Підготовка студентів педагогічних інститутів до естетичного виховання дітей 6-7 років» (Полтава, 1995) [7]. У ньому, зокрема, сформовано систему методів визначення та комплексного використання на практиці естетико-педагогічного потенціалу української народної дитячої пісні, покликаних сприяти удосконаленню професійної педагогічної практики та формуванню у студента умінь і навичок виховання в учнів естетичного ставлення до музичного мистецтва.

Проте спеціально проблема взаємозв'язку ігрових форм та аспектів музичного виховання та освіти ними не розглядалась.

Метою даної статті є відстежити безпосередній вплив ігрових форм роботи на розкриття та розвиток музичних здібностей на підставі напрацювань національної музичної педагогіки.

Виклад основного матеріалу. Серед численних дидактичних засобів даної групи чітко виокремлюються два основних ракурси: різні за метою і спрямуванням ігрові форми з використанням музики як істотного складника та ігри, спрямовані на розкриття та розвиток суто музичних здібностей. Серед них окрему лінію творять ігри фольклорного походження, які задіюють поряд з іншими чинниками впливу національно-ментальне начало.

В українській музичній педагогіці здійснено значні напрацювання у галузі залучення музичних ігор фольклорного походження у виховний процес. Важливу роль виховному потенціалу пісенно-ігрових форм відводили українські фольклористи-педагоги В. Верховинець [2], Ф. Колеса, О. Суховерська [6], Г. Терлецький та ін. Засновником даного напрямку став лідер українського сокільського та пластового руху, один із засновників вітчизняної системи фізичного виховання професор Іван Боберський, який спільно поєднував практичну громадсько-спортивну, організаційну та педагогічну діяльність з творчою працею. Будучи фахівцем проєвропейського вектора, він вчився і працював в університетах Львова, Граца і Відня, докладно вивчав діяльність спортивних осередків Франції, Швеції, Чехії та Німеччини, вибудовуючи національно обґрунтовану систему. У 1904 році виходить один з його численних підручників «Забави і гри рухові», який протягом 1930-х років витримав п'ять видань [1].

Як дидактичне забезпечення даної гілки педагогічного процесу були створені «Матеріали до вивчення українського національного танку» Р. Петріни, збірка танців і ритмічних забав для дітей «Молоданчик» Олени Заклинської (-Гердан), «Весняночка» В. Верховинця [2], «Рухові забави й гри з мелодіями й примівками» Оксани Суховерської спільно з Михайлом Гайворонським [6].

Олена Заклинська (учениця школи М. Ржечицької-Вайдової та школи модерного танцю М. Броневської за вігманівською системою у Львові та у Відні в класі Р. Хлядек) у власній практиці танцювальну виразність обумовлювала ритмом тіла, використовуючи елементи народних танцювальних традицій та модерної пластики, на що спиралась і у формуванні власних дидактичних матеріалів. Педагогічні установки згодом реалізувала у власній хореографічній школі (школі мистецького танцю) в Торонто.

Музично-дидактичні ігри впливають на дитину комплексно, викликаючи емоційну, зорову, слухову і рухову активність, розвивають пам'ять, збагачуючи музичне сприйняття в цілому. Цей комплексний вплив відзначала й О. Суховерська – керівник єдиної у Галичині тогочасної етнографічної школи ритмічної гімнастики, балерина Львівського оперного театру, а потім педагог з балету. Власну збірку (вищезгадувану працю «Рухові забави й гри з мелодіями й примівками», присвячену «Дорогому професорові, піонерів української руханки, Іванові Боберському») вона формувала на матеріалах національних рухливих ігор, танцю та співів: «До своєї збірки я і уклала здебільшого забави й гри зі співом і примівками, опираючись на досвіді, що нашим малим припадають найкраще до вподоби ті забави й гри, які побіч виконання рухів, дають їм ще змогу багато співати й лепетати. Зібраний в цій збірці етнографічний матеріал я обробила практично з дітьми різного віку протягом моєї довшої практики по різних школах» [6, 3]. Збірка досі не втратила актуальності, оскільки відображає як етнографічні, так

національні особливості українських рухливих ігор. З висловленого очевидно, що ігрові форми, обрані авторкою, опираються на національні різновиди дитячого музичного фольклору, поєднують тренінг інтонування та ритміки в ансамблевому виконанні, кориговані з дидактичним спрямуванням та пройшли апробацію в педагогічній практиці.

Ідеї цієї збірки використав і розвинув М. Гайворонський, ввівши у «Збірник українських народних пісень для молоді», виданий в Канаді 1946 року, групу хороводних пісень для дитячих ігор зі співами – новаторський прийом, обумовлений тогочасними педагогічними потребами. Національна опора даних ігрових форм в умовах діаспори отримує новий аспект виховного спрямування, про що свідчить позиція Ф. Колеси у рецензії в пресі (газета «Громадський Голос»): «Такі пісні будуть припадати до вподоби української молоді, а до того будуть у неї розбуджувати й підтримувати замилювання до свого рідного, що має велике значіння в національному вихованні... Видання Співаника М. Гайворонського відповідає потребі, яку віддавна відчувається в колах українського учительства» [4, 116]. Видатний галицький фольклорист як позитивні, педагогічно обумовлені риси збірки виділив належний вибір пісень, легкий, відповідно до дитячої психіки й голосу, матеріал та його виховну спрямованість.

Розглядаючи потенціал активізації музичних даних дітей, зазначимо, що численні визначні музичні педагоги, серед яких Б. Асаф'єв, Б. Яворський, Д. Кабалевський, К. Орф, В. Келлер та ін., відносили до найбільш ефективних засобів розвитку музикальності виконання ігрових рухів з музичним супроводом. Вони впливають на оволодіння власним тілом, узгодженість рухів з музикою, розвиток координації рук і ніг, виховання витривалості, розвитку м'язової сили тощо. Це зумовлено психологічно природною руховою реакцією на музику.

Музикальність лежить в основі музичного виховання, адже її розвиненість сприяє здатності пережити, відчути музику, зберегти її в емоційній пам'яті, впливає на світовідчуття і поведінку дитини. О. Федій, вслід за В. Бутенком, Н. Ветлугіною, Д. Кабалевським, вказує на мету процесу виховання дітей засобами музичного мистецтва як формування естетичного ставлення до нього [7, 15–16].

Зауважимо, що музично-педагогічні тенденції міжвоєнного двадцятиліття були цілковито суголосні і з актуальними загальномистецькими ідеями, зокрема з концепцією «модернового театру» Л. Курбаса, який трактував танець як сенсоутворюючий компонент сценічної дії: драма і танець творять єдине ціле, хореографія втілює «єдність простору і часу в русі». В цьому виявляється спільне джерело мистецтва і гри як ключової концепції філософії культури.

Зокрема В. Верховинець, автор збірки «Весняночка» (перше видання – 1925 р.), про яку з високою оцінкою відгукувалися відомий український музикознавець і фольклорист М. Грінченко, поет М. Рильський, вважав рухливі музичні ігри одним із могутніх засобів досягнення бажаного результату у вихованні та забезпеченні гармонійного розвитку особи. Виступаючи на Третньому з'їзді працівників дошкільних закладів Полтавщини у 1921 році, він говорив: «Гра є наймиліша хвилинка, котрої потрібно дитині для всебічного виховання її молоденького тіла, розуму та її індивідуальних здібностей» [2, 4].

Його збірка фольклорно-дидактичних ігор (ігри реалістично-побутового плану, ігри на тему праці, хороводи і танцювальні композиції) побудована на підставі народно-пісенного матеріалу, власних творів та кращих зразків педагогічно переосмисленої музично-ігрової дитячої літератури своїх сучасників (зібрані або створені видатними музичними діячами України: М. Лисенком, М. Леонтовичем, К. Стеценком, П. Козиць-

ким, П. Демуцьким, а також фольклорні записи К. Квітки, С.Титаренка, А. Конощенко, С. Дрімцова). Книга складається з семи розділів. У першому розділі подано матеріал про рухливі ігри зі співами, методичні пояснення до дитячих ігор з піснями та елементи попередньої підготовки до гри. У наступних п'яти розділах наведено ігри та пісні на різні теми. У сьомому розділі подається хореографічний додаток, зокрема, підготовчі рухи, положення рук, тактування (рахунок), методичні поради та опис рухів.

Висновки. З вищевикладеного очевидно, що сучасна ігрова музична педагогіка має істотне європейське та національне підґрунтя, базується на глибокому розумінні взаємозв'язку психо-фізіологічних, естетичних, виховних і предметних цілей. Її завданнями постають виховання музикальності, емоційного відгуку на музику, музичного смаку, з залученням національного фольклору та оригінальної композиторської творчості, опанування різних способів виконавства та засобів виразності (сольного і гуртового співу, мелодекламації, танцю, пластики, драматичної дії, інструментального начала, імпровізації).

В ігрових формах діти залучаються до виконавських видів діяльності, за допомогою чого формуються і розвиваються музичні і рухові навички координації слуху й голосу, слухової активності, формування інтонаційно-мовного музичного досвіду.

Цільові музично-дидактичні ігри, широко застосовувані в педагогічній практиці, спрямовані насамперед на розвиток звуковисотного слуху; почуття ритму; тембрового слуху; діатонічного слуху; розвиток музичної пам'яті; імпровізації, креативності, творчого начала, інтонування, ладового відчуття, гри на елементарних інструментах, засвоєння окремих елементів музичної грамоти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Боберський І. Рухливі забави та ігри / І. Боберський / [упоряд. Є. Приступа]. – Львів : НТШ, 1994. – 64 с.
2. Верховинець В. Весняночка. Ігри з піснями для дітей дошкільного віку та молодших школярів / В. Верховинець. – К. : Музична Україна, 1979. – Вид. 4-е, перероб. і доп. – 339 с.
3. Выготский Л. Избранные психологические исследования / Л. Выготский. – М. : АПН РСФСР, 1956. – С. 1–36, 453–503.
4. Витвицький В. Михайло Гайворонський : життя і творчість / В. Витвицький / [ред. Є. Дзюпина, заг. ред. Ю. Ясіновський]. – Львів, 2001. – 175 с.
5. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання / С. Русова. – Львів-Краків-Париж : Просвіта, 1993. – 127 с.
6. Суховерська О. Рухові забави та ігри : З мелодіями й примівками / О. Суховерська. – Львів : Свічадо, 2007. – 124 с. – (препринт : Рухові забави й гри з мелодіями й примівками зладила Оксана Суховерська учителька руханки. – Львів : Накладом Осипа Суховерського, 1924 / Музична частина впорядкована М. Гайворонським).
7. Федій О. Підготовка студентів педагогічних інститутів до естетичного виховання дітей 6-7 років : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Професійна педагогіка» / О. Федій. – Полтава, 1995. – 190 с.

Статтю подано до редакції 11.02.2014 р.